

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

УДК 343

С. С. Кудінов

*кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія СБ України*

Розглядаються окремі аспекти використання спеціальних знань під час досудового розслідування, розкриваються особливості застосування спеціальних знань слідчими та спеціалістами під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, негласна слідча (розшукова) дія, спеціальні знання, спеціаліст.

USE OF SPECIAL KNOWLEDGE DURING COVERT
INVESTIGATORS (SEARCH) ACTION

Kudinov S.

Received 31 Oct 2014.

Актуальність проблеми. В сучасних умовах розвитку науково-технічного прогресу поряд з підвищенням техніко-криміналістичної й організаційно-технічної озброєності правоохоронних органів відбувається підвищення своєрідного «професіоналізму» злочинців, появляються нові й удосконалюються традиційні способи вчинення злочинів. Виявляти й розкривати такі злочини, не використовуючи допомоги спеціалістів, практично неможливо. Використання органами досудового розслідування новітніх досягнень науки й техніки в розслідуванні злочинів не лише підвищує результативність дій слідчого, прокурора, а й слугує запорукою отримання якісних доказів, демонструє неупередженість та об'єктивність слідчого в збиранні ним матеріалів, створює реальні умови для забезпечення прав та інтересів учасників кримінального провадження. Саме тому сьогодні як ніколи великого значення набуває широке використання слідчим спеціальних знань у процесі досудового розслідування кримінальних проваджень.

Дослідженням питань використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві, взаємодії слідчого і спеціалістів займалися відомі вітчизняні й зарубіжні науковці, фахівці в галузі

криміналістики, кримінального процесу, теорії оперативно-розшукової діяльності, зокрема, Ю.П. Аленін, Р.С. Белкін, В.В. Бірюков, А.І. Вінберг, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, І.В. Гора, А.В. Дулов, В.С. Зеленецький, А.В. Іщенко, В.А. Колесник, В.К. Лисиченко, В.В. Коваленко, В.Г. Лукашевич, В.М. Махов, Ю.К. Орлов, І.Л. Петрухін, М.В. Салтевський, М.О. Селіванов, В.Ю. Шепітько та інші вчені.

В той же час кардинальні зміни у законодавстві, яким регламентовано процесуальний порядок досудового розслідування кримінальних правопорушень, обумовили необхідність перегляду існуючих підходів до організації роботи слідчих, оперативних співробітників, прокурорів, їх підготовки, напрацювання ефективних алгоритмів застосування кримінального процесуального законодавства. Реформа торкнулася фактично усіх стадій кримінального процесу, у тому числі і стадії досудового розслідування. Саме забезпеченню виконання завдань кримінального провадження на цій стадії значною мірою покликана сприяти запроваджена система негласних слідчих (розшукових) дій. У зв'язку з цим значний інтерес для науковців і практиків становлять нормативна регламентація інституту негласних слідчих (розшукових) дій, тактика їх здійснення, використання спеціальних знань і допомоги спеціаліста під час проведення та процесуальне оформлення отриманих результатів.

Введення такого інституту в кримінальний процес, з одного боку, озброює оперативні підрозділи, слідчих та прокурорів додатковими «інструментами» з розкриття і розслідування злочинів, з іншого – покладає на них обов'язок

професійного володіння цими «інструментами», оскільки невміле їх застосування може призвести як до порушення прав людини під час здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, так і до притягнення до відповідальності співробітників правоохоронних органів, що допустили порушення закону під час їх здійснення. І саме тому інститут негласних слідчих (розшукових) дій, а в ньому – порядок використання спеціальних знань є предметом активної наукової розробки [1; 2; 3; 4; 5].

Виклад основного матеріалу. Використання спеціальних знань у процесі досудового розслідування є кримінальним процесуальним інститутом, який склався історично. Протягом всього періоду його розвитку спеціальні знання слугували успішному вирішенню завдань кримінального судочинства, підвищенню якості досудового слідства. Високий рівень досягнень різних наук є методологічною основою для вироблення нових засобів, стратегії і тактики розкриття і розслідування злочинів. Кримінальне процесуальне законодавство не розкриває змісту поняття «спеціальні знання». В статтях 69 та 71 КПК України йдеться про використання наукових, технічних або інших спеціальних знань і навичок. Проте сьогодні жодних сумнівів щодо необхідності їх використання для оптимізації діяльності з виявлення, розкриття і розслідування ні у науковців, ні у практичних співробітників не існує.

В науковій літературі доволі докладно висвітлені окремі підходи до розуміння суті цього інституту, форм використання спеціальних знань під час досудового розслідування [7; 8; 9; 10; 11]. Незважаючи на наукові дискусії, що ведуться навколо сутності та об'єму спеціальних знань у

кримінальному судочинстві, в загальному плані під ними розуміють наукові й практичні знання та навички, які відповідають сучасному рівню розвитку відповідних галузей людської діяльності, використовуються сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду для сприяння у збиранні і дослідженні доказів [4, 195–196]. До ознак, що характеризують спеціальні знання, відносять такі: ці знання не є загальновідомими, загальнодоступними та одиничними; вони набуваються особою в процесі теоретичної та практичної підготовки до конкретної діяльності; неодноразово використовуються; надаються не в прямій, а у опосередкованій формі; залучаються в процес у встановленому законом порядку за наявності в учасників процесу потреби у такого роду знаннях; використовуються у передбачених процесуальним законодавством формах; їх використання пов'язане з певним рівнем освіти та/або підготовки, а також професіональним або іншим досвідом; такі знання сприяють забезпеченню винесення законного та обґрунтованого акту органів досудового розслідування та суду [11, 7].

Досудове слідство здійснюють особи, які володіють професіональними знаннями в галузі права та водночас лише певним рівнем знань в інших галузях науки, ремесла, техніки, в тому числі спеціальної.

Поява інституту негласних слідчих (розшукових) дій в Кримінальному процесуальному кодексі України – наслідок багаторічного пошуку в теорії кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, криміналістики, в слідстві та судовій практиці рішення

з розробки механізму використання у кримінальному судочинстві матеріалів, отриманих негласним способом, який забезпечував би не лише невідворотність кримінального покарання, але і гарантував належне дотримання прав і законних інтересів громадян і суспільства в цілому [12, 240–241].

Відповідно до чинного вітчизняного законодавства, рішення про порядок, методи, прийоми, засоби, місце, учасників проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий або співробітник оперативного підрозділу, якому доручено їх проведення, з урахуванням особливостей проведення конкретної дії, об'єктів та суб'єктів, стосовно яких вона проводиться, стану розслідування тощо [13; 14].

В цілому погоджуючись з думкою Б.В. Романюка [6, 93], що слідчий може самостійно застосовувати у своїй діяльності будь-які спеціальні знання та науково-технічні засоби, якщо він вважає, що достатньо ними володіє для вирішення конкретних питань, зазначимо, що відповідно до положень ст.ст. 40, 246, 252, 266 КПК України слідчий під час безпосереднього проведення ним негласних слідчих (розшукових) дій може самостійно застосовувати спеціальні знання та науково-технічні засоби, якщо він вважає, що достатньо ними володіє для вирішення конкретних питань. В той же час, зважаючи, що до листопада 2012 року повноваженнями на здійснення негласних заходів, окрім накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку, були наділені виключно співробітники оперативних підрозділів правоохоронних органів, то сьогодні більшість слідчих та прокурорів мають лише загальне уявлення щодо тактики та особливостей

проведення негласних слідчих (розшукових) дій, використання під час їх проведення техніко-криміналістичних засобів, властивостей матеріалів, що можуть бути у підсумку отримані. Саме тому є актуальною спеціальна підготовка та перепідготовка слідчих до роботи в умовах чинного кримінального процесуального законодавства. Вона повинна здійснюватись за такими напрямками: сутність і завдання кожної з негласних слідчих (розшукових) дій, нормативна (відомча) регламентація порядку їх проведення, сучасні можливості оперативних, оперативно-технічних підрозділів, які можуть використовуватись під час їх проведення, технічні характеристики та порядок роботи зі спеціальною технікою, що використовується під час їх проведення.

Самостійне використання слідчим спеціальних знань під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій повністю відповідає процесуальному становищу слідчого і виправдано з точки зору його відповідальності за кінцеві результати їх проведення. Наявність у слідчого ґрунтовних знань із зазначених питань надасть йому можливість більш ефективно організувати та проводити негласні слідчі (розшукові) дії, а в необхідних випадках звертатися за допомогою до конкретного, а не будь-якого спеціаліста.

Відповідно до положень ст. 71 КПК України спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування, що потребують відповідних спеціальних знань. Слід зазначити, що в сучасних умовах науково-технічного прогресу широке залучення слідчим спеціалістів у процесі

розслідування набуває великого значення для ефективного проведення як окремих процесуальних дій, так і розслідування в цілому. В той же час саме залучення спеціаліста до процесу досудового розслідування повинно відповідати щонайменше трьом вимогам: законності, компетентності та неупередженості спеціаліста. Це означає, що спеціаліст залучається до проведення НС(Р)Д уповноваженою особою у визначеному законом порядку. Він повинен мати необхідні наукові, технічні чи інші знання, досвід та навички для теоретико-практичної діяльності у кримінальному провадженні. Спеціаліст також повинен бути особою, яка не зацікавлена у результатах розслідування, тобто відповідати вимогам, визначеним у ст.ст. 77 та 79 КПК України.

Дослідження змісту діяльності з проведення НС(Р)Д, використання їх результатів у кримінальному провадженні, дозволяють виокремити напрями використання слідчими та спеціалістами спеціальних знань у зв'язку з проведенням негласних слідчих (розшукових) дій:

- а) для їх підготовки;
- б) безпосередньо під час їх проведення;
- в) для фіксації, оформлення отриманих результатів та їх збереження;
- г) проведення досліджень отриманих матеріалів.

Підготовча діяльність пов'язана в першу чергу з обранням найбільш сприятливих умов для проведення НС(Р)Д (час, місце), підготовкою або виготовленням технічних, імітаційних засобів, визначенням кола учасників, їх підбором та інструктажем. Використання спеціальних знань під час проведення може полягати

у їх використанні або врахуванні безпосередньо шляхом вчинення конкретних дій, застосування тактичних прийомів проведення тощо. Наприклад розкриття та запечаткування спеціалістом кореспонденції, здійснення візуального спостереження. Їх використання під час фіксації, оформлення і збереження полягає у врахуванні та використанні рекомендацій щодо роботи з окремими предметами, речовинами, вилученні слідів, речових доказів, в тому числі забезпечення належних умов їх зберігання до передачі прокурору. Наприклад, виявлення та фіксація позначок предмета контрольованої поставки; виявлення, фіксація та збереження негласно отриманих зразків хімічних речовин.

Проведення досліджень матеріалів, отриманих під час НС(Р)Д, може полягати у безпосередньому здійсненні спеціалістом (а іноді й експертом) відповідного дослідження. Наприклад, дослідження об'єкта оперативної закупки на предмет того, чи є він зброєю або спеціальним технічним засобом негласного отримання інформації, ідентифікації особи за негласно отриманими експериментальними зразками, переклад матеріалів аудіо-запису розмови на іноземній мові тощо. Крім того, п. 4.8 Інструкції навіть прямо вказує, що за певних умов результати проведення НС(Р)Д можуть стати предметом експертного дослідження [13].

Слід погодитися з думкою В.В. Коваленка та О.М. Яковенка стосовно того, що залучені до участі у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій спеціалісти можуть надавати слідчому криміналістичну, консультативну, методичну та технічну допомогу [4, 200–201] на кожному з вище зазначених етапів здійснення НС(Р)Д. Перша з них пов'язана з наданням

допомоги у виявленні, вилученні, фіксації слідів вчинення злочину, речових доказів. Консультативна допомога полягає у наданні роз'яснень, порад, повідомленні відомостей довідкового характеру, що сприяють належній підготовці, проведенню негласної слідчої (розшукової) дії, пошуку, фіксації і вилученню доказів. В свою чергу методична надає можливість відпрацювати прийоми здійснення конкретних дій, в тому числі виявлення, фіксації, вилучення, відтворення й дослідження доказів, подій, обставин. Технічна допомога може полягати в тому, що спеціаліст за дорученням слідчого або співробітника оперативного підрозділу, якому доручено проведення НС(Р)Д, має право здійснювати вимірювання, фотографування, аудіо- чи відеозапис, складати плани, схеми, виготовляти графічні зображення місця чи окремих його речей. Така допомога може надаватися як безпосередньо слідчому, так і іншим особам, безпосередньо залученим до підготовки і проведення НС(Р)Д.

Слід зазначити, що особливістю залучення спеціалістів до проведення негласних слідчих (розшукових) дій є те, що, з одного боку, вона може бути обумовлена відсутністю у слідчого відповідних знань або навичок з їх підготовки та проведення, а з іншого – вимогами відомчих нормативно-правових актів, що регламентують їх здійснення [1, 17; 13].

Процесуальні підстави залучення спеціалістів до проведення негласних слідчих (розшукових) дій визначені у ст.ст. 71, 72, 266 КПК України. В той же час, зважаючи на властивості самих цих дій, існують певні особливості залучення спеціалістів до проведення НС(Р)Д, до яких слід віднести те, що:

1) спеціаліст, який бере участь у дослідженні матеріалів за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії, повинен, відповідно до чинного законодавства, мати допуск до державної таємниці відповідної форми [13; 5, 200];

2) як спеціаліст може бути запрошений співробітник (працівник) органу, якому слідчим доручено проведення негласної слідчої (розшукової) дії, в тому числі співробітник відповідного оперативного підрозділу, який володіє спеціальними знаннями та навиками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації слідчому, прокурору в ході дослідження матеріалів про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії [13].

І якщо перша особливість не викликає ніяких заперечень щодо необхідності виконання вимог законодавства, що регламентує роботу з таємною інформацією та її носіями, то друга особливість, яка визначена у п. 4.13 Інструкції, не зовсім коректно кореспондується з вимогами щодо неупередженості і незацікавленості спеціаліста у результатах розслідування з огляду на корпоративну належність до представників сторони обвинувачення, які безпосередньо здійснюють НС(Р)Д. Визнаючи доцільність, а в окремих випадках і виключну необхідність залучення інших співробітників правоохоронного органу, що володіють спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів до проведення НС(Р)Д та дослідження їх результатів, ми не погоджуємося з наданням їм статусу спеціалістів

у кримінальному провадженні, наполягаючи на тому, що це особи, які залучені до участі у НС(Р)Д як окремі учасники, але не як спеціалісти.

Висновки. Використання спеціальних знань під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій є запорукою їх ефективного проведення. Сучасна практика діяльності правоохоронних органів вказує на необхідність вдосконалення підготовки співробітників для органів досудового розслідування шляхом включення до навчальних програм питань сутності кожної з НС(Р)Д, нормативна (відомча) регламентація порядку їх проведення, сучасні можливості оперативних, оперативно-технічних підрозділів, які можуть використовуватися під час проведення, технічні характеристики та порядок роботи зі спеціальною технікою, що може використовуватися слідчим або за його дорученням.

Суб'єктами застосування спеціальних знань під час проведення НС(Р)Д є слідчий, спеціаліст та залучена особа. Такі знання можуть використовуватися для підготовки НС(Р)Д з метою безпосереднього здійснення, фіксації, оформлення отриманих результатів, їх збереження та дослідження.

Залучення спеціаліста до проведення НС(Р)Д повинно здійснюватись слідчим з дотриманням вимог законності, компетентності та неупередженості спеціаліста. У разі ознайомлення з ходом і результатами НС(Р)Д спеціаліст повинен мати відповідну форму допуску до державної таємниці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Колесник В. А.* Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення: науково-практичний посібник / В. А. Колесник. – К. : Прецедент, 2014. – 135 с.
2. *Негласні слідчі (розшукові) дії.* Коментар до глави 21 Кримінального процесуального кодексу України / [кол. авт.; за заг. ред. Є. Д. Скулиша]. – К. : Центр навч.-наук. та наук.- практ. вид. НА СБ України, 2012. – 132 с.
3. *Негласні слідчі (розшукові) дії* : курс лекцій / [за ред. Д. М. Никифорчука]. – К. : НАВС, 2012. – 123 с.
4. *Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ* : навч.-практичний посібник / Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий, К. А. Гусева [та ін.]. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. – 416 с.
5. *Процесуальне керівництво* прокурором негласними слідчими (розшуковими) діями : наук. практ. посібник / Є. М. Блажівський, І. М. Козьяков, В. В. Мухін [та ін.]. – К. : Національна академія прокуратури України, 2014. – 304 с.
6. *Романюк Б. В.* Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Б. В. Романюк. – К., 2002. – 222 с.
7. *Коваленко В. В.* Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Коваленко. – Луганськ, 2004. – 242 с.
8. *Пунда О. О.* Використання даних, одержаних в результаті застосування науково-технічних засобів, для доказування в кримінальному процесі : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. О. Пунда. – Львів, 2001. – 216 с.
9. *Щербаковский М. Г.* Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений / М. Г. Щербаковский, А. А. Кравченко. – Харьков : Университет внутренних дел, 1999. – 76 с.
10. *Махов В. Н.* Теория и практика использования знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / В. Н. Махов. – М., 1993. – 54 с.
11. *Гора І. В.* Використання спеціальних знань адвокатом : науково-практичний посібник / І. В. Гора. – К. : Прецедент, 2013. – 62 с.
12. *Шехавцов Р. М.* Особливості процесуальної регламентації проведення негласних слідчих (розшукових) дій / Р. М. Шехавцов // Досудове розслідування актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого науково-практичного семінару (19 жовтня 2012 р., м. Харків.). – Харків : Оберіг, 2012. – Вип. № 4. – 448 с.
13. *Наказ ГПУ, МВСУ, СБУ, АДПСУ, Мінфін України, Мінюст України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5* Про затвердження Інструкції про

організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні.

14. *Кримінальний процесуальний кодекс України // Офіційний вісник України.* – 2012. – № 37. – Ст. 1370.

Стаття надійшла до редакції: 31.10.2014.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

USE OF SPECIAL KNOWLEDGE DURING COVERT INVESTIGATORS (SEARCH) ACTION

Kudinov S.

Abstract: The article focuses on the modern approaches to understanding of the concept of special knowledge in criminal proceedings, its characteristics, and authorized subjects using it. According to the provisions of the current criminal procedural legislation the peculiarities of organization and conducting covert investigative actions have been defined. It has been established that the authorized subjects using special knowledge are an investigator, a specialist and a person involved.

It has been proved that the deliberate use of special knowledge by the investigator during the covert investigative actions is fully consistent with his procedural position, and is justified in terms of his responsibility for the outcome of such actions.

It has been established that during performing covert investigative actions special knowledge can be used by investigators and specialists to prepare such actions, while conducting them, recording, processing and storing the investigation data. The characteristic feature of specialist involvement is that, on the one hand, this may be due to the lack of appropriate knowledge and skills, on the other hand - departmental normative act requirements governing implementation of covert investigative actions. It is emphasized that the involvement of a specialist in conducting a covert investigative action should be carried out in compliance with legal requirements, specialist competence and impartiality, the appropriate form of access to state secrets.

Keywords: criminal proceedings, preliminary investigation, investigative (searching) undercover action, special knowledge in criminal proceedings, specialist.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ НЕГЛАСНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ) ДЕЙСТВИЙ

Кудинов С. С.

Резюме: рассматриваются отдельные аспекты использования специальных знаний в досудебном расследовании, раскрываются особенности применения специальных знаний следователями и специалистами во время проведения негласных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: уголовное производство, досудебное расследование, негласное следственное (розыскное) действие, специальные знания, специалист.